

Шипін Д.В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРЕЮДИЦІЇ ТА ПРЕЗУМПЦІЇ

Презумпція (лат. *praesumptio*) - припущення, визнане достовірним, поки не буде доведено зворотнє (Большой юридический словарь / Под. ред. А.Я. Сухарева, В.Д. Зорькина, В.Е. Крутских.- М.: ИНФРА, 1997, с. 535-536). У межах загальної теорії права правова презумпція визначається у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні правова презумпція є судженням про факт, а у широкому - не тільки про фактичні обставини, а й про нормативні підстави виникнення правових наслідків (Оборотов Ю.М. Теорія держави і права (прагматичний курс): екзаменаційний довідник / Оборотов Ю.Н. - Одеса: Юридична література, 2004, с. 59-60). У вузькому розумінні поширеним є визначення презумпції як факту, наявності або відсутності якого припускається встановленим (невстановленим), оскільки доведені інші факти, які знаходяться у зв'язку з ним (Малько А.В. Теория государства и права в вопросах и ответах: Учебно-методическое пособие / Малько А.В. - М.: Юристъ, 1999, с.247).

Аналізуючи визначення правових презумпцій у кримінально-процесуальній доктрині, слід відмітити, що вони визначаються у вузькому розумінні терміну «презумпція». Так, В.І. Камінська характеризує презумпції як «висновок з деякого умовиводу, що є за своїм характером індуктивним умовиводом. Таким чином, там, де діє яка-небудь презумпція, будь-то в праві, науці чи повсякденному житті, дослідник виходить від якогось заздалегідь даного чи прийнятого ним узагальнення як від положення, передбачуваного встановленим і не потребуючим доказів» (Каминская В.И. Учение о правовых презумпциях в уголовном процессе / Каминская В.И. - М-Л.: АН СССР, 1948, 6-7). З погляду логічної природи утворення презумпція, як правило, має індуктивний метод становлення.

Із цього та інших визначень поняття презумпції можна зробити попередній висновок про те, що у цілому у літературі презумпція визначає припущений факт, який існує, доки у встановленому порядку не доведено інше.

Отже, презумпція є засобом попереднього імовірного рішення юридичного питання. Вона дозволяє попередньо встановлювати факти й робити відповідні висновки на основі певних припущень. Таким чином, презумпція, так само як і преюдиція є самостійним видом попереднього рішення. Однак на відміну від презумпції преюдиція виступає прийомом тільки в процесі доказування у вигляді правила. Підставою утворення преюдиції, на відміну від презумпції, є не повторюваність певних явищ чи процесів, а зв'язок між процесуальними рішеннями. Крім того, на відміну від презумпції, преюдиція не може бути спростовною або неспростовною. У разі невикористання преюдиціальних фактів преюдиція відсутня. У разі прийняття рішення всупереч преюдиціальним фактам обидва рішення мають бути переглянуті. Джерелом преюдиціальних фактів є процесуальне рішення, презумпції - нормативно-правовий акт, тобто презумпції завжди мають нормативний характер.

Підґрунтям преюдиціальності, зокрема, судових рішень, є презумпція істинності судового рішення, що набрало законної сили, яку у загальному вигляді можна визначити як

те, що судові рішення, яке набрало законної сили, є істинним, поки воно не скасоване у порядку, встановленому процесуальним законом.

Презумпція істинності судового рішення є приватною презумпцією загальної презумпції істинності державно-правового акту. Презумпція істинності судового рішення вказує на два аспекти: по-перше, на те, що суд зобов'язаний встановити істину. Навіть у сучасних умовах суд несе обов'язок доказування, саме на нього законом (ст. 323 КПК) покладено обов'язок постановлення законного та обґрунтованого вироку. Тому у принципі можна стверджувати, що суд повинен встановити істину у справі. Однак ця істина може носити не тільки об'єктивний, а й формальний та конвенціональний характер. По-друге, ця презумпція свідчить про те, що окремі судові рішення внаслідок судових помилок можуть бути й неістинними. Інакше істинність судового рішення була б не спростовною презумпцією, а аксіомою. Законодавець, передбачивши стадію перегляду судових рішень, фактично передбачив можливість постановлення неістинних рішень та набрання ними законної сили, й вказав механізми усунення неістинності судових рішень. Саме тому істинність судового рішення є презумпцією, а не аксіомою. У основі цієї презумпції лежить припущення, що процесуальних гарантій, встановлених законом, достатньо для встановлення істини у кримінальній (цивільній) справі (Теория доказательств в советском уголовном процессе / Под ред. Жогина Н. В.- М: Юрид. лит., 1973, с. 359).

Презумпція істинності судового рішення починає діяти з моменту набрання ним законної сили. При цьому законна сила судового рішення та презумпція істинності судового рішення нерозривно пов'язані між собою. По-перше, презумпція істинності судового рішення починає діяти з моменту набрання судовим рішенням законної сили. По-друге, спростування презумпції істинності судового рішення, яке набрало законної сили, є одночасно позбавленням його законної сили.

Як було вказано вище, початок дії презумпції істинності судового рішення пов'язаний із набранням рішенням законної сили. Однак початок дії преюдиціальних фактів та преюдиції не може автоматично пов'язуватися із набранням законної сили. Наслідком набрання законної сили судовим рішенням є його преюдиціальність, тобто гіпотетична, потенційна можливість використання встановлених фактах та висновків у пов'язаних із розглянутою справою справах. Однак дія преюдиції може виникнути не відразу. Наприклад, при виділенні кримінальної справи у самостійне провадження, з моменту набрання вироком законної сили стосовно більшості обвинувачених, доказування у виділеній справі здійснюється з обов'язковим урахуванням обставин, встановлених вироком у основній справі. У цьому випадку момент набрання вироком законної сили (використання фактів, що презюмуються, у доказуванні) та момент початку дії правила про преюдицію збігаються. Із цим твердженням можна погодитися із тим зауваженням, що ці моменти збігаються, якщо виділена справа не є зупиненою, оскільки у зупиненій справі не здійснюється доказування. У випадку, якщо цивільну справу розглянуто до порушення кримінальної справи, моменти початку дії презумпції істинності судового рішення та преюдиції не збігаються у часі. Ці моменти можуть не співпадати й у випадку, якщо наприклад, кримінальну справу порушено після винесення вироку у іншій кримінальній справі (у випадку наявності підстав для розслідування нововиявлених обставин). У такому випадку до порушення кримінальної справи і реального використання преюдиціальних фактів у доказуванні діє презумпція істинності вироку, і лише

після того, як преюдиціальні факти будуть перевірені й не будуть викликати сумнівів у органів та осіб, які ведуть процес, можна стверджувати про початок дії преюдиції.